

RECENZIJOS

Wolfenbüttelio postilė, Parengė ir įvadą parašė hum. m. dr. Juozas Karaciejus, Vilnius: Žara, 1995, 396 p.

Tai vieno iš stambiausių XVI a. rankraštinių lietuvių rašto paminklų – 1573 m. vad. Volfenbiutelio (Wolfenbüttel) postilės teksto – transliteruotas leidimas. Jis parengtas iš elektrografinės rankraščio fotokopijos ir mikrofilmo, o išleistas Lietuvių fondo lėšomis. Šis leidimas – graži dovana Martyno Mažvydo katekizmo 450 m. Jubiliejui. Prieš Postilės tekstą įdėta: knygos turinys (p. 5–10), parengėjo trumpa pratarinė su jos vokišku vertimu (p. 11–14), kurioje trumpai apibūdinti teksto pateikimo principai bei sunkumai, su kuriais susidurta užsimojus paskelbti tą įdomų ir taikliai parengėjo pavadintą „mįslingiausiu“ senąjį lietuvių rašto paminklą, o po jos – įžanginis parengėjo straipsnis (taip pat su vokišku vertimu) „Wolfenbüttelio Postilės tyrinėjimo problemos“ (p. 15–30). Svarbiausioji knygos dalis – Postilės tekstas su prieš jį įdėtomis trijų puslapių teksto pradžios faksimilėmis (p. 31–396).

Savaime suprantama, kad prieš publikuojant senąjį rašto paminklą labai svarbu nusistatyti teksto pateikimo principus. Nuo to daug priklauso ne tik reprodukuoto teksto autentiškumo laipsnis, bet ir patogumas tuo tekstu naudotis. Kai kuriose šalyse bendriesiems tekstų publikavimo principams yra skirtų net specialių leidinių. Pavyzdžiui, Lenkijoje dar 1955 m. išspausdintas 184 p. senųjų lenkiškų tekstų leidimo projektas – „Zasady wydania tekstów staropolskich. Projekt. Wrocław 1955“. Tačiau mes tokių leidinių neturime, todėl senieji ar senesnieji lietuviški tekstai paprastai skelbiami pagal parengėjo išmonę.

Ką tik minėtame projekte rašoma, kad dokumentinio tipo XVI a. pirmosios pusės – XVIII a. pirmosios pusės rankraščiai leidžiami dvejopu būdu: a) fotografuotiniu ir transkripciniu, jeigu rankraščiai esą lengvai skaitomi, ir b) fototipiniu, transliteraciniu ir transkripciniu, jeigu rankraščiai sunkiai skaitomi¹. J. Karaciejaus pasirink-

tas tikrai transkripcinis (kažkodėl jo vadinamas „transponuotu“) Volfenbiutelio postilės publikavimo būdas. Kadangi Postilės rankraštis nelengvai skaitomas, be to, nelengvai ir prieinamas Lietuvos mokslininkams, be abejonės, derėjo greta transkripcinio pateikti ir fotokopinį tekstą, juo lab kad parengėjas, sprendžiant iš į leidinį įdėtų kelių faksimilių, buvo gavęs gerą mikrofilmą.

Pasirinkus tokį mūsų laikais jau retai taikomą publikavimo būdą, parengėjui reikėjo nusistatyti, kaip pateikti tikslesnį transkripcinį rankraščio tekstą. Čia jis pasielgė taip pat neįprastai: norėdamas pažymėti rankraščio eilutes, prieš pirmąjį jų žodį ar atkeltą jo pradžios dalį surašė kursyvinus skaitmenėlius. Be to, bemaž tokio pat dydžio (tikrai petitiniais skaitmenėliais) sužymėjo ir savo išnašų aiškinimus, pateiktus eilės tvarka. Visa tai labai išmargino tekstą ir pasunkino jį skaityti, nes atsirado jame nemažai atvejų, kai vienas žodis, žodžio dalis ar žodžių junginys pasidarė apgaubtas numeriukais iš abiejų pusių, pvz.: ³⁰teip⁹⁷ (p. 60,8), ¹⁵pergadines¹⁰³ (p. 61,25), ¹⁸A cha=¹⁸czei-gi (p. 80,14). Šitaip darant, kaip rodo ir paskutinis pavyzdys, kompiuterininkui buvo neįmanoma išvengti suklydimų. Man rodos užteko sužymėti tik rankraščio puslapius ir leidinio teksto eilutes įprastiniu būdu (kas penktoji eilutė), ypač kai nepateiktas fotokopinis tekstas. Deja, šitaip teksto eilutės nesužymėtos, ir tyrinėtoji teks pačiam tai padaryti prieš operuojant leidinio duomenimis. Pratarinėje būtų pravertę pakalbėti ir apie tekste dažnai randamus sutrumpinimus bei specifinius skyrybos ir kitokius ženklus.

Didžiausias sunkumas, su kuriuo susidūrė Postilės parengėjas – jos teksto šifravimas. Jau iš pateiktų leidinyje faksimilių matyti, kad rankraščio rašysena nėra labai aiški, todėl parengėjui, ypač taisymų atvejais, reikėjo gerokai pasukti galvą, kaip šifruotina viena ar kita rankraščio vieta. Leidinio pratarinėje J. Karaciejaus pagrįstai skūstasi, kad „palyginti dažnai beveik vienodai rašomos *a* ir *e* ir ne visada galima tiksliai pasakyti, kaip iš tikrųjų turėtų būti, juoba kad tų pačių žodžių bei jų formų rašyba šiame paminkle labai įvairuoja“ (p. 11). Todėl pasirinktas vad. „aukso vidurio“ kelias: atstatyta parengėjui atrodžiusi įtikimiausia raidė. Kitokio pasirinkimo, neturint po ranka

¹ Zasady wydania tekstów staropolskich. Projekt, Wrocław, 1955, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 48.

rankraščio originalo, žinoma ir negalėjo būti. Galima tikėtai suabejoti, ar parengėjui reikėjo skelbti transliteruotą tekstą iš elektrografinės kopijos ir mikrofilmo. Ar nereikėjo dar kiek palaukti ir nuvykti į Volfenbiutelį sulyginti savo dešifruotą tekstą su originalu? Man rodos dabartinėmis sąlygomis tai nebuvo neįmanoma: nepertoliausiai nuo Volfenbiutelio yra universitetinis miestas Miunsteris, kur dirba žymus baltistas prof. Frydrichas Šolcas (Scholz), kuris vadovauja Baltų studijų tarpdisciplinariniam institutui. Jis yra ne vieną mūsų lituanistą pakvietęs stažuotis ar dėstyti šiame institute, todėl, manau, būtų neatsisakęs padėti ir Postilės parengėjui.

Ižanginiame straipsnyje iš pradžios trumpai aprašoma rankraščio atradimo ir jo tyrinėjimo istorija, o toliau svarstomos su juo susijusios problemos: rankraščio autorystė, jo ryšys su Jonu Bretkūnu, jo parašymo laikas. Straipsnio autorius linkęs pritari E. Hermano (Hermann) iškeltai minčiai², kad Postilės autorius galėjęs būti Augustinas Jomantas, bet nesutinka su V. Falkenhano (Falkenhahn) tvirtinimu, kad jos perrašinėtojas buvęs Jonas Bylauskis³, kurio vardas ir pavardė yra įspausta Postilės rankraščio odinia-me viršelyje (JOHANNES BIELAVK). Tačiau kokių svaresnių argumentų pastarojo mokslininko tvirtinimui paneigti straipsnio autorius nepateikė. Priešingai, p. 17 įdėtoje išnašoje jis kai ką supainiojo. V. Falkenhanas savo nuomonę rėmė ne tik Bylauskio vardo ir pavardės įspaudu viršelyje (nors tai taip pat ne bereikšmis dalykas!), bet ir šio žmogaus rašybos grafologine analize. Beje taip manyti buvo linkęs ir įžvalgus lietuvių senųjų rašto paminklų tyrinėtojas J. Gerulis⁴. Tuo tarpu straipsnio autorius savo prieštaravimą remia argumentu, kad „visame Wolfenbüttelio postilės tekste ir paraštėse esantys taisyimai ir papildymai rodo, kad juos įrašė du žmonės“ (p. 17). Tai ar-

gumentas *qui pro quo*, nes V. Falkenhanas taip pat neneigė dviejų taisytojų buvimo: „Bei Durchsicht der Wolfenbütteler Postille findet man in ihr drei stark voreinander abweichende Handschriften“⁵. Taigi jis kalbėjo apie tris rašyenas: pagrindinę ir dviejų taisytojų bei įrašų autorių, kuriuos pavadino Y₁ ir Y₂⁶. Be to, nesu pastebėjęs, kad V. Falkenhano veikale prie Volfenbiutelio postilės perrašytojų būtų buvęs priskirtas Mykolas Sapūnas, kaip rašo ižanginio straipsnio autorius. Straipsnyje nurodytame to veikalo p. 240 M. Sapūnas minimas tarp daugelio kitų galimų J. Bretkūno biblijos taisytojų, o p. 23 visai nefigūruoja M. Sapūno pavardė⁷. Todėl kol kas aš nematau pagrindo abejoti V. Falkenhano nuomone, kuriai, galimas daiktas, turėjo įtakos ir J. Gerulio spėjimas.

Daug įtikimesni yra J. Karaciejaus samprotavimai dėl to, kad Volfenbiutelio postilės pirminis variantas buvęs sudarytas ne vieno žmogaus ir ne vienu metu. Tačiau kol nuodugniau kalbos ir tekstologiniu atžvilgiu nėra ištirtas Postilės tekstas, šitokie samprotavimai taip pat yra hipotetinio pobūdžio. Paviršutiniškai susipažinus su jos tekstu, susidaro įspūdis, kad tarp kai kurių pamokslų yra tam tikrų kalbos skirtybių (pvz. veiksmažodžių būtojo dažninio laiko formų su priesaga *-lavo* pasitaiko, rodos, tik Mato, Luko, Jono, Morkaus evangelijoms ir Povilo 1 laišku korintiečiams taikytuose pamoksluose). Bet, antra vertus, visame Postilės tekste esama nemažai ir įvairių tiek kalbos, tiek rašybos bendrybių. Pavyzdžiui, visuose pamoksluose vietoj kirčiuoto ir nekirčiuoto [o] rašoma *a*, visur vietoj dvibalsio [uo] rašoma *o*, visur vartojama būtojo kartinio laiko forma *bua* „buvo“, niekur (V. Gaigalaičio duomenimis) nevartojama būtojo dažninio laiko forma su *-davo*⁸. Tad galima manyti, kad tokių bendrybių būta jau pirminiame tekstų variante.

² E. Hermann, Bemerkungen zum altlitauischen Schrifttum in Preussen, – „Nachrichten von der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Philologisch-historische Klasse, 1923, 109–110.

³ V. Falkenhahn, Der Übersetzer der litauischen Bibel Johannes Bretke und seine Helfer, Königsberg-Berlin, 1941, 368, 369, 372.

⁴ J. Gerulis, Senieji lietuvių skaitymai, Kaunas, 1927, 40.

⁵ Min. veik., 368.

⁶ Ten pat.

⁷ Įdomu, kad O. von Heinemanas savo apraše Postilės tituliniam puslapyje randamą įrašą „Michael Sappun Bartensteinensis“ traktuoja kaip rodantį ankstesnį jos savininką, žr. Die Augusteischen Handschriften beschrieben von Otto von Heinemann, I, Frankfurt am Main, 1965, 291.

⁸ W. Gaigalait, Min. veik., 122.

Tas J. Karaciejaus pastebėtas faktas, kad Postilės pirmosios dalies pamokslų tekstai esą ilgėsi už antrosios, remia jo prielaidą dėl tų dalių autorių skirtingumo. Visai įtikimas taip pat jo samprotavimas dėl ištisinių evangelijų tekstų nebuvimo Postilėje. Tokių tekstų nesą įdėta dėl to, kad jų būta jau prieš 1573 m. (p. 19). Apie tai yra užsiminęs ir E. Hermanas minėtame straipsnyje: „Sollte also vielleicht der Schreiber der Postillhandschrift einen ähnlichen litauischen Text der Pericopen besessen haben, der uns verloren gegangen ist?“⁹ Ankstesnių lietuviškų evangelijų tekstų buvimą rodo ir Užgavėnių trečiajai savaičiai skirtame pamoksle randamas pasakymas: „Jr pregtam tas makslas kuri kiek nedeles isch Eglas s: girdite“ (p. 181, 9–10, mano pabr. – J. P.).

Dėl Volfenbiutelio postilės sąsajos su J. Bretkūnu yra užsiminęs ne vienas mokslininkas¹⁰. Paprastai ta sąsaja aiškinama vienodu nosinių balsių žymėjimu tašku raidės apačioje. J. Karaciejus mano, kad toks žymėjimas galės „nieko bendro neturėti su jų autoryste, o tik rodyti to meto rašybos normas“ (p. 21). Šitokia nuomonė, man rodos, neturi tvirtesnio pamato. Viena, todėl, kad tada dar nebuvo nusistojusių pastovesnių rašybos normų. Pačioje Volfenbiutelio postilėje nosiniai balsiai net trejopai žymimi: dažniausiai tašku raidės apačioje, rečiau – digrafiškai ir visai retai – horizontaliu brūkšneliu raidės viršuje (pvz.: adv. *drasei* 286,8, a. sg. *ka* 291,11, *makslu* 49,35, n. pl. *sugrinše* 101,8, a. sg. *dali* 43,1..., *dransei* 41,39, *kan* 48,4, *iun* „jū“ 64,24, conj. 3 *butun* 76,24, n. sg. *siunstas* 68,12, a. sg. *akin* 63,6..., *dienā aschmā* 127,14, *kurē* 376,27). Antra vertus, nosinių žymėjimo sutapimas ano meto Rytų Prūsijos lietuviškų parapijų kunigų glaudaus bendravimo sąlygomis negalėjo būti atsitiktinis. Galima tikėtai spėlioti, kas pirmasis sumanė ir pradėjo vartoti rašmenis su tašku apačioje (ar J. Bretkūnas, ar kuris nors Volfenbiutelio postilės autorius ar perrašinėtojas), o ne apskritai neigti bet kokią jų vartotojų sąsają. Esama Postilėje ir tam tikrų specifinių kalbos bendrybių su J. Bretkūno raštais (pvz. joje, kaip ir J. Bretkūno biblijoje, regulia-

riai vartojamas jungtukas *angu* „arba“, nebūdingas kitiems tuometiniams raštams, taip pat liepiamosios nuosakos vnsk. 2 a. forma *buik* „tebūnie“, „arba“, kelis kartus pavartota BB 1-me Povilo laiške korintiečiams, 3,22, vieną kartą Povilo laiške kolosiečiams – 1,20 ir vieną kartą 1-me Petro laiške – 2,13; pastaroji man taip pat nežinoma iš kitų XVI a. raštų).

Lingvistiniu atžvilgiu svarbiausia ir sudėtingiausia, žinoma, yra Postilės tarminio pagrindo arba, kitaip sakant, jos ryšio su ano meto tarmėmis problema. Pirmasis šią problemą ėmė gvildinti V. Gaigalaitis anksčiau minėtoje disertacijoje, kuri ligi šiol yra vienintelis platesnis to rašto paminklo kalbos tyrinėjimas, nenustojęs savo mokslinės vertės ir mūsų laikais. Apibendrinęs savo tyrinėjimų rezultatus, jis rašė, kad Postilės kalba esanti nevienalytė („nicht einheitlich“), sudaryta iš keleto tarmių; sudaryta arba vieno žmogaus, gerai pažinusio žemaičių ir rytų aukštaičių tarmes, arba keleto iš įvairių Lietuvos vietų susitelkusių dvasininkų, norėjusių padaryti ją suprantamą ir žemaičiams, ir rytų lietuviams, be to, tam tikrų šiaurės lietuviams būdingų kalbos ypatybių įnešęs ir originalo perrašinėtojas¹¹. Bet šitokiam aiškinimui nepritarė E. Hermanas, kuris savo studijoje apie lietuvių kalbos jungtukinius sakinius iškėlė hipotezę, kad Volfenbiutelio postilės kalbos pagrindą galėjusi sudaryti anais laikais Rytų Prūsijoje egzistavusi ir ilgainiui išnykusi tokia lietuvių tarmė¹².

Įžanginio straipsnio autoriaus, kaip ir kitų kalbininkų, pastaroji hipotezė pagrįstai laikoma nepamatuota ir pateikiamas naujas Postilei būdingo tarminio mišinio aiškinimas (kiek artimas antrajam alternatyviniam V. Gaigalaičio apibendrinimui). Būtent manoma, kad pirmąją Postilės dalį galėję sudaryti skirtingi autoriai, kurie nusirašinėdami vienas nuo kito savo parengtus pamokslus, savaip pritaikė jų kalbą „prie savo gimtosios tarmės ar savo parapijos žmonių šnekamosios kalbos, o tik vėliau jie buvo sujungti į vieną veikalą“

¹¹ W. Gaigalaitis, Min. veik., 247.

¹² Plg.: „Ich vermute daher auch mit Rücksicht auf das religiöse Bekenntnis des Verfassers, daß ein preussisch-litauischer Dialekt zugrunde liegt, und zwar vielleicht aus einer Gegend, die heutzutage deutsch spricht“ – E. Hermann, Über die Entwicklung der litauischen Konjunktionalsätze..., Jena, 1912, 17.

⁹ E. Hermann, Bemerkungen..., 110.

¹⁰ V. Biržiška, Senųjų lietuviškų knygų istorija, I, Chicago, 1953, 131–132; J. Palionis, Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a., Vilnius, 1967, 63; Z. Zinkevičius, Lietuvių kalbos istorija, III, Vilnius, 1988, 58.

(p. 18). Šitoks aiškinimas gana įtikimas, bet jis neišsprendžia Volfenbiutelio postilės ryšio su ano meto tarmėmis problemos. Juo neatsakoma į klausimą, kaip visame Postilės tekste galėjo atsirasti vadinamųjų „rytietiškujų“ elementų.

Iš Postilėje minimų tam tikrų ano meto įvykių, taip pat iš to, kad jai buvo panaudota daug įvairių šaltinių, galima spręsti, kad jos pirminis tekstas buvęs rengiamas arba Karaliaučiuje, arba netoli jo dirbusių lietuviškų parapijų kunigų. Antai pirmosios dalies pradžioje rašoma apie 1561 m. Danijoje pasirodžiusius stebuklingus ženklus, apie 1547 m. Karaliaučiuje regėtas kometas, o antroje dalyje – apie sektantą Andriejų Osiandrą (1549–1552 m. buvusį Karaliaučiaus universiteto profesorį, kuris prastai kalbėjęs apie Kristų). Turbūt tikrai Karaliaučiuje ar netoli nuo jo Postilės autorius ar (veikia) autoriai turėjo galimybės susipažinti su Antonijaus Korvino, Nielso Hemingseno, Danieliaus Greserio, Johano Spangenbergso, Johano Brenzo ir kt. reformatų teologų raštais, nes tolimesnėse vietose vargu ar galėjo jų būti.

Kadangi Postilės kalboje yra nemažai žemaitiškų (tokių, kaip i. pl. *sweteis* 41,28, adv. *rustei* 47,18, n. pl. *szadei* 38,19, imper. 1 pl. *darrikima* 113,6, *rupinkimas* 80,25, praep. *prig* „prie“ 63,9, inf. *gintes* 59,9, *girtes* 323,11, a. pl. *tus* 135,33, d. pl. *iautantiemus* 239,3 ir kt.), galima manyti, kad jos autorius ar autoriai buvo žemaičių, veikiausiai klaipėdiškių, tarmės atstovai. Pastarosios atspindys yra reguliarus *a* vartojimas vietoj *o*, taip pat vad. „šišoniškiams“ būdingos lytys *scha* „čia“, *schischia* „šičia“ 124,30, *szanai* || *szanei* „čionai“ 77,29, 81,24; 82,26; 88,11... Tačiau, antra vertus, Postilėje ryškus ir prūsinis vakarietiškas-pietietiškas sluoksnis, kuriam būdinga: a) nenuoseklus dvibalsio [ie] vartojimas (digrafu jis žymimas tik tam tikruose žodžiuose: *diena*, *elvienas*, *kiek*, *kiemionis*, *Lietuva*, *viešpats*, o ypač reguliariai žodyje *Dievas*¹³), b) gana nuoseklus dgsk. lokatyvo formantų *-osa*, *-osu* vartojimas (*darbosa* 64,22, *dangosa* 265,28, *tosu daiktosu* 93,17, *tosu szadziosu* 91,13...)¹⁴, c) dažnas *i*-kamienių liepiamosios nuosakos dgsk. 2 a.

¹³ V. Gaigalaitis šiame žodyje *ie* rado pavartotą 489, o *e* tik 65 kartus, min. veik., 19.

¹⁴ Čia *o* veikiausiai žymi dvibalsį [uo], kitais atvejais gali žymėti ir klaipėdiškių [o].

lyčių vartojimas¹⁵, d) dažnos tariamosios nuosakos vnsk. 1 a. lytys su *-čiau* (*nebucziau* 57,12, *makincziau* 190,17...)¹⁶, e) žodžiai *angu* „arba“, *jeib* „jog; jeigu“, *šiskat* „štai“, *taskat* „taigi“, *gyrpehnys* „pagyrūnas“, *barbierius* „gydytojas“, *helmis* „šalmas“, *staldas* „tvartas“, *tintas* „rašalas“, *trepai* „laiptai“, *turmas* „kalėjimas“ ir kt. (tai ryškūs prūsinės Lietuvos liudininkai).

V. Gaigalaitis, o vėliau (turbūt juo pasekęs) J. Gerulis buvo įsitikinę, kad Volfenbiutelio postilėje esą taip pat „nemenkai rytiečių tarmės ypatybių“¹⁷. Rytietybėmis, kaip matyti iš V. Gaigalaitio disertacijos, laikytos visų pirma lytys, kuriose vietoj nosinių *q* ir *ę* randamos raidės *u* ir *i*, pvz.: a. sg. *algu* 47,38, *tų pradzių* 59,2, *garbi* 118,19, *kantribi* 150,8, n. pl. *essu* „esą“ 44,23, *iemį* „ėmę“ 236,2... Tokiais atvejais disertacijoje kalbėta (netiksliai) apie [ą] ir [ę] „susilpnėjimą“¹⁸. Tačiau, man rodos, tai tėra tariamosios rytietybės. Jau minėjau, kad balsiai [ą], [ę] Postilėje yra trejopai rašomi, be to, rašomi labai nenuosekliai, kartais net visai jų nazalizacija nežymima. Neretai pagrečiui vartojama ir „rytietiška“ ir „nerytietiška“ grafema ar digrafas, plg.: a. sg. *dide abidu* 297,25, *tun βwaignbdē* 99,21, *wissu gimine* 108,11, *gierun βlawen* 110,11, *tą stagu* 353,3, n. sg. *gimis*, *kienteies* ir *numiris* 311,36... V. Gaigalaitio duomenimis, Postilėje būtojo laiko dalyvių vnsk. vardininkas 377 atvejais turįs nazalizuotąją formą (su *-ens*, *-ins*), o 307 atvejais – be nazalizacijos¹⁹.

Jeigu raidės *u* ir *i* žymėtų rytietiškuosius nosinių balsių atitikmenis, tuomet reikėtų suponuoti šių atitikmenų nosinio rezonanso buvimą ano meto rytų aukštaičių bei dzūkų tarmėse. Tačiau ne daug vėliau pasirodę šių tarmių atstovų spaudiniai (1605 m. anoniminis katekizmas, K. Sirvydo ir J. Jaknavičiaus raštai) tokio rezonanso pėdsakų visai nerodo, bent grafiškai jis tuose spaudiniuose neatsispindi (matyt, tas rezonansas ten jau buvo išnykęs).

¹⁵ V. Gaigalaitis *i*-kamienių formų rado 71, o *ia*-kamienių (žemaitiškujų) tik 4, min. veik., 22.

¹⁶ Z. Zinkevičiaus tvirtinimu, jos būdingiausios Klaipėdos kraštui ir paprūsei, žr. Z. Zinkevičius, *Lietuvių dialektologija*, Vilnius, 1966, 363.

¹⁷ J. Gerullis, *Min. veik.*, 41.

¹⁸ W. Gaigalaitis, *Min. veik.*, 32–34.

¹⁹ Ten pat, 37.

Visa tai turėdamas galvoje, esu linkęs manyti, kad *u* ir *i* vartojimas vietoj *a* ir *e* gali būti ne tarmės, o grafikos dalykas. Kaip žinoma, nosinių balsių žymėjimas XVI a. Rytų Prūsijos lietuviškuose raštuose dar nebuvo nusistojęs: kiek reguliariau juose tebuvo žymimi tik nosiniai [a] ir [e], o [u] ir [i] taškais raidės apačioje imta žymėti Volfenbiutelio postilėje ir J. Bretkūno biblijos vertimo rankraščiuose. Tačiau ano meto Rytų Prūsijos lietuvių tarmėse, kaip tai aiškiai matyti iš D. Kleino gramatikų, egzistavo ke-turi nosiniai balsiai, todėl visus juos reikėjo kaip nors žymėti. Tad turbūt kuris nors iš Volfenbiutelio postilės rengimo iniciatorių (gal tarp jų buvo ir J. Bretkūnas?) pasiūlė tuos balsius žymėti tašku raidės apačioje. O kadangi tarp jos rašytojų ir/ar perrašinėtojų būta ir nepakankamai gerai lietuvių kalbą mokėjusių vietinės kilmės kunigų (pvz. jau minėtas J. Bylaukis²⁰), tai tokie galėjo neskirti [a] ir [u], [e] ir [i] balsių nosinio rezonanso ir daug kur vietoj *a* parašyti *u*, o vietoj *e* – *i*. Šitokią prielaidą remia ne tik anksčiau minėtieji gretutiniai *dide abidu* tipo pavyzdžiai, bet ir tas faktas, kad nežinomo korektoriaus, ypač dažnai antrojoje Postilės dalyje, galūnė *-u* taisyta į *-a* (ar *-a*).

Z. Zinkevičius savo „Lietuvių kalbos istorijos“ III tome rašo, kad Volfenbiutelio postilės kalboje esą „galima įžiūrėti ne tik žemaičių, pietų (ne rytų!) aukštaičių, bet ir nekirčiuotus ilguosius balsius galūnėse netrumpinančių vakarų aukštaičių elementus“ ir spėja: „Gal bent dalis pietų aukštaičių anuomet tą rezonansą tebebuvo išlaikę?“²¹ Tačiau pagrindinės šios tarmės ypatybės – dzūkiškųjų afrikatų vartojimo atveju, beskaitydamas Postilę, esu pastebėjęs tikrai tris, be to, ir tie patys gali būti paprasčiausi rašybos apsirikimai: cond. 1 sg. *bucia* 238,22 ir *docia* 354,4; 354,6. Taip pat nedaug esu aptikęs lyčių su kietuoju [h] prieš [e] tipo balsius: praet. 3 *aplaida* 247,12, *nulaida* 192,39, *slapessi* 338,15, n. pl. *pas-*

²⁰ Tai yra pažymėjęs V. Gaigalaitis (min. veik., 14), taip pat V. Falkenhanas, kuris jį kildino iš suvokietėjusios prūsų šeimos (min. veik., 370), tai rodo ir patys tekstai, kuriuose kartais painiojamos giminės, yra nemažai netaisyklingų žodžių formų, žodžių junginių bei sakinių.

²¹ Z. Zinkevičius, Lietuvių kalbos istorija, III: Senujų raštų kalba, Vilnius, 1988, 58.

silaidi 339,34, *pergalataiei* 351,29²². Prie dzūkybių nebent būtų galima priskirti ne visai retai pasitaikantį priebalsių [r], [š] kietinimo atspindį tokiose lytyse, kaip adv. *kraiwai* 69,5, in. sg. *kurame* 98,6, i. sg. *schaimina* 95,18, bet taip kietinama ir rytų aukštaičių. Taigi dzūkybių buvimas Volfenbiutelio postilėje, man rodos, yra problemiškas.

Baigdamas savo samprotavimus apie tą mišlingą XVI a. lietuvių rašto paminklą ir neseniai išleistą jo transkribuotą variantą, norėčiau pataisyti pastarajame pastebėtus tam tikrus netikslumus. Jau anksčiau buvo užsiminta apie netiksliai nurodytą Heinemano vardą. Abejotinos yra taip pat šio žymaus vokiečių bibliografo nurodytos gyvenimo datos 1857–1927 (p. 15). Mejerio didysis konversacinis žodynas pateikia jas kitokias: 1824.03.7 – 1904.06.6²³. Veikiausiai dėl rinkėjos kaltės įžanginiame straipsnyje, ypač vokiškuose žodžiuose, yra korektūros klaidų: vietoj *Gesellschaft* išspausdinta *Gesulschaft* (p. 15), v. *Der Übersetzer – Die Übersetzer* (p. 17), v. *Falkenhahn – Falhenhahn, Falhenhahnas* (p. 17, 21), v. *vorhanden – vorbanden* (p. 25), v. *Beim – Bein* (p. 26), v. *drucken – drusken* (p. 27), v. *zustimmen – zustimrn* (p. 29), v. *sieh – siech* (p. 30).

Toliau pridėdu sąrašą tų Postilės rankraštyje pastebėtų galūnės *-u* (*-u*) keitimo į *-a* (*-a*) keitimo atveju, prie kurių J. Karaciejaus leidime parašytos išnašose abejojamojo pobūdžio pastabos ir dėl kurių taisyčių man lyginant su originalu nekilo jokių abejonių (žvaigždute pažymėtos netiksliai atstatytos šio leidinio lytys, o ženklas \angle reiškia „iš“ ir rodo taisyčio kryptį): g. sg. *ka* \angle *ku* 37,28, *newena* \angle *newenu* 48,27, *daugia* \angle *daugiu* 54,28, *isganima* \angle *isganimu* 55,13, i. sg. *ischkada* \angle *ischkadu** 59,14, g. sg. *sawa* \angle *sawu** 108,1, *sawa* \angle *sawu* 119,34; 219,12; 317,24; 336,3; 349,25; 368,10, a. sg. *pana* \angle *panu* 109,15, g. sg. *pildima* \angle *pildimu* 120,8, a. sg. *nepustitaghi* \angle *nepustitughi* 122,12, *karta* \angle *kartu* 133,15, a. pl. *pramanias* \angle *pramanius* 180,26, a. sg. *prigimima* \angle *prigimimu** 188,38, *Dwasia* \angle *Dwasiu** 228,33, *grieka* \angle *grieku** 260,28, g. sg. *ia* \angle *iu* 278,35, *ia*

²² Tokių lyčių sporadiškai pasitaiko ir J. Bretkūno biblijos vertime (paties vertėjo tekste): cond. 2 pl. *atlaistumbit* 2 Pov. I. kor. II, 7, n. pl. *atlaisti* 1 Jono I. II, 12.

²³ Meyers Großes Konversations=Lexikon (6 Aufl., 9 Bd.), Leipzig und Wien, 1908, 91.

*∠ iū** 285,7, *Vreda ∠ Vredu* 296,18, a. sg. *atleidima ∠ atleidimu** 298,5, *ia ∠ iu* 328,16, a. sg. *ranka ∠ ranku** 337,13, *smutka ∠ smutku* 338,36, *βiwata ∠ βiwatu** 339,6, g.? sg. *ta ∠ tu** 354,32, ill. sg. *ta ∠ tu* 358,26, a. sg. *ketwirta ∠ ketwirtu* 360,2, g. sg. *giera ∠ gieru** 363,3, a. sg. *muita ∠ mitu* 367,15, *sawa ∠ sawu** 369,20, a. pl. *wissas ∠ wissus** 374,31, g. sg. *βana ∠ βanu* 390,13. Iš šių 36 atvejų netiksliai atstatyta 13, t.y. trupučiu-ka daugiau negu trečdalis. Jeigu būtų remtasi originalu, be abejonės, šių netiksliai atstatytų atve-ju ir abejojamųjų pastabų leidinyje būtų likę daug mažiau. Mat nors pirminė raidė (*u* ar *u*) ir jos pakaitas (*a* ar *a*) rašyti vienodu juodu rašalu, bet pakaito ryškumas yra didesnis, o iš mikrofilmo ar fotokopijos to ryškumo skirtumo neįmanoma įžvelgti.

Šiaip iš kitų skirtybių, pastebėtų belyginant tekstus, galima nurodyti dar tokius (K = J. Karaciejaus parengtas leidimas, O = Postilės origi-nalas):

	K	O
p.e. 43,1	: <i>attaghimu</i>	<i>attaghimu</i>
43,18	: <i>scha</i>	<i>scha</i>
45,23	: <i>graudinu</i>	<i>graudimu</i>
47,27	: <i>kriβwaija</i>	<i>kriβawaija</i>
47,29	: <i>nenereijate</i>	<i>nenareijate</i>
48,3	: <i>laikate</i>	<i>laikete</i>
48,36	: <i>attais</i>	<i>atais</i>
48,36	: <i>czereslai</i>	<i>czereslai</i>
49,7	: <i>Sapi:</i>	<i>SApi:</i>
50,21	: <i>apibiaurinti</i>	<i>apbiaurinti</i>
52,26	: <i>nasanga</i>	<i>nesanga</i>
56,21	: <i>lāpiu</i>	<i>lāpiu</i>
60,4	: <i>krikβrimā</i>	<i>krikβtimā</i>
60,15	: <i>neprasnai</i>	<i>naprasnai</i>
71,34	: <i>sehas</i>	<i>schas</i>
76,29	: <i>paniu</i>	<i>pannu</i>
78,26	: <i>sunu</i>	<i>sunnu</i>
79,6	: <i>nu</i>	<i>nū</i>
88,13	: <i>ta</i>	<i>tai</i>
90,11	: <i>suderrojimas</i>	<i>suderreijmas</i>
91,27	: <i>ischadu</i>	<i>ischkadu</i>
99,27	: <i>prisimina</i>	<i>prisimāna</i>
103,23	: <i>Auksu</i>	<i>Auksu</i>
105,14	: <i>ischneschinu</i>	<i>isch neschinu</i>
109,15	: <i>Diwa</i>	<i>Diewa</i>
114,3	: <i>sawunnp</i>	<i>sawump</i>
117,36	: <i>twerasime</i>	<i>twarasime</i>
140,16	: <i>daste</i>	<i>doste</i>
152,2	: <i>akassi</i>	<i>sakassi</i>

156,29	: <i>artiens</i>	<i>artims</i>
164,10	: <i>summa</i>	<i>sunna</i>
177,12	: <i>amu</i>	<i>annu</i>
196,24	: <i>padere</i>	<i>padare</i>
211,11	: <i>gieruni</i>	<i>gierinui</i>
234,27	: <i>stirus</i>	<i>stiprus</i>
241,14	: <i>czesmingasis</i>	<i>czesningasis</i>
241,23	: <i>Erschkietas</i>	<i>Erschkietais</i>
256,17	: <i>salpnu</i>	<i>silpnu</i> (i be taško)
261,8	: <i>padeschines</i>	<i>pa deschines</i>
264,29	: <i>Zakaka</i>	<i>Zakana</i>
269,11	: <i>girdime</i>	<i>girdme</i>
282,7	: <i>leliste</i>	<i>lepiste</i>
284,19	: <i>traschau</i>	<i>traschkau</i>
290,22	: <i>skamus</i>	<i>skanus</i>
295,12	: <i>dzednu</i>	<i>βednu</i>
297,9	: <i>nedara</i>	<i>nadara</i>
298,5	: <i>kuri</i>	<i>kuri</i>
303,34	: <i>daktariu</i>	<i>daktariu</i>
306,2	: <i>dotes</i>	<i>dotis</i>
307,14	: <i>czesmingai</i>	<i>czesningai</i> (pirmoji i be taško)
307,28	: <i>uunis</i>	<i>iumis</i>
320,12	: <i>passipeti</i>	<i>passiputi</i>
322,22	: <i>greschun</i>	<i>greschnu</i>
327,27	: <i>teissistai</i>	<i>tessistai</i>
328,27	: <i>wissu</i>	<i>wisúg</i>
355,11	: <i>sdzia</i>	<i>schia</i>
374,28	: <i>mums</i>	<i>mumus</i>
379,33	: <i>rakaidas</i>	<i>rakundas</i>

Čia surašytos toli gražu ne visos skirtybės, nes kiek atidžiau esu sulyginęs tikrai Postilės pirmosios dalies p. 1–60 (K. leidimo p. 37–111) ir an-trosios dalies p. 152–245 (K. leidimo p. 233–293) tekstus, o likusius – tik probėkšmais, atsižvelgda-mas į K leidimo abejojamojo pobūdžio pastabas išnašose. Tačiau ir iš šio bei ankstesniojo sąrašo noroms nenoroms iškyla aikštėn mažų mažiausia trys išvados: 1) esant išlikusiam senojo rašto pa-minklo originalui, mokslui skirtame jo leidime būtina remtis originalu, 2) neseniai paskelbtas pirmasis visos Volfenbiutelio postilės translite-ruotinis tekstas, nors ir nėra labai tikslus, bet ge-rokai palengvins to mįslingo ir įdomaus senojo lietuvių rašto paminklo tyrinėjimus, ir 3) naudo-jant transliteruotinį tekstą lingvistiniams, ypač ra-šybos ir fonologijos, tyrinėjimams, reikalingas tam tikras atsargumas.

Jonas Palionis